

FARKAS ZSUZSA

A fénykép fogadtatása Magyarországon

Az első év története

Egy új médium megjelenése két csoportra osztja a közönséget, az egyik csoportot azok alkotják, akik megértik az új műveket, és meghatározott kritériumok alapján képesek értékelni. A másik csoportot pedig azok, akik elutasítják, sőt esztétikailag sem tudják értékelni, nem képesek esztétikai tényként befogadni azokat. Az első pillanattól vannak tehát, akik igénylik e műveket, és vannak, akik nem. Az elutasítók az esztétikai szféra határain belülre nem kerülhetnek. A médiumok megértésével párhuzamosan a felhasználók tábora fokozatosan növekszik. A folyamat viszonylag „lassú”, mert a szavak és a mondatok nem pótolhatják a vizualizációt. Egy új médium precízen leírható, mint alább láthatjuk számos példán keresztül, mégis nehezen képzelhető el.

Bizonyos információk a lexikonok, enciklopédiák, tankönyvek által váltak a nagy tömegek számára elérhetővé a 19. század elejétől. Ezekhez az információközvetítőkhöz a litográfált újságok jóvoltából a periodikák és később a folyóiratok, napilapok is csatlakoztak. Halatlanul nagy adatbázist alkotnak, amelyekből kiolvashatóvá válik az a történet is, ahogyan megjelent Magyarországon a fényképezés felfedezésének ténye, majd a készítési metódus leírása is. A fényképezés felfedezésének idejében már kialakult és elfogadott tény volt, hogy a magasabb szintű oktatási intézmények mellett könyvtárak is léteztek, sőt alakulóban voltak a közkönyvtárak, melyek széles körben szolgáltattak ismereteket. Zártabb bázist alkottak az arisztokraták magánkönyvtárai. Más természetű írárok, mint a korabeli regények vagy naplók és visszaemlékezések számos esetben utalnak a képekre, fényképekre, de sajnos ezek még nem kerültek feldolgozásra. Nyilvánvaló érdekességük folytán a személyesség, egyéni érzelmek megtapasztalásával új, érdekes dimenziókat eredményezhetnek, az általános terjedési mechanizmus feltárása mellett fontos új nézőpontot szolgáltatnak.¹ Érdemes odafigyelni, hogy egy-egy kép milyen erővel rendelkezett a környezetében, hogyan őrizték, vállalva akár a börtönbüntetés kockázatát is.

A fényképezés első húszéves (úgynevezett korai) története mindenütt két egymásra épülő szakaszból áll. Az első a dagerrotípia (fémkép) korszaka, amely 1839-től az 1850-es évek közepéig tart.² Ezt követi a papír fényképezés időszaka, mely a technikai változások alapján szakaszolható tovább. Ez a történet egybefonódik a fénykép fogadtatásának eseményeivel is, hiszen e képek megjelenése izgalmas változásokat eredményezett.

¹ Az esendő emberek észrevételein, élményein, érzésein keresztül könnyebb feldolgozni a témát.

² Szilágyi Gábor fotótörténetében az „Eszközők és eszközhasználók” című bevezető írásban az első fejezet a Fémképeket mutatja be. Szilágyi a fémkép megjelenést a dagerrotípia időszakára vonatkoztatva tárgyalta, függetlenül attól, hogy a századfordulón a gyorsfényképezésnél ferrotípiákat, vagyis vasképeket állítottak elő. Szilágyi Gábor: *Magyar fotográfia története. A fémképtől a színes fényképig*. Budapest, 1996. 13–26.

A dagerrotíпия történetét legalább négy lehetséges szempontból szokás elemezni. Az első megközelítés a kép létrehozásának fizikai leírásai, a receptkönyvek, szabadalmi ismertetések, vegyészeti, optikai tudnivalók megértése, összegzése. E témához komoly gépészeti, vegyészeti, fizikai ismeretek szükségesek a galvanizálástól egészen a lencserendszerek szerepének ismeretéig. A jelen elemzésben erre a megközelítésre csak utalunk, hiszen a készítés egykori metódusának szinte minden speciális kifejezése, mondata magyarázatra szorul.

A második lehetséges rendezőelvet maguk a tárgyak és az azok vizsgálatából nyert adatok szolgáltatják. A magyar területen megmaradt dagerrotípiák egy része múzeumi, másik része magántulajdoni őrzésben vannak, az azokról készült reprodukciók is csak részben ismertek. A dagerrotípiák vizsgálatából nyert adatok: a lemezek jelzései, anyaguk most még nem segíti a mesterek vásárlási és készítési metódusainak precíz rekonstruálását. A 21. századra szélesebb körben ismertté vált a dagerrotípiák ritkaságából, egyediségéből adódó különös értéke, ezért folyamatosan kerülnek elő újabbak. E terület dokumentációs kutatásokkal való kiegészítése csak akkor lehetséges, ha valamely gyűjteményi egység már publikálásra került.

A harmadik lehetséges interpretálási lehetőség az ábrázoltak felől feltárni az egykori eseményeket. Ez a módszer főleg a híres emberek miatt (Petőfi Sándor, Kossuth Lajos és az 1848-as harcok szereplői) hoznak folyamatosan új eredményeket. A magyar szabadságharc kapcsán számos dokumentáció kerül feldolgozásra, az ikonográfiai összegzésekben számos utalást találunk akvarellekre, metszetekre és fényképekre is. Ez alkalommal a megközelítésre szinte egyáltalán nincs lehetőség, mert a korabeli magyar lapok az 1840-es években kevéssé részletezik a kulturális szokásokat, a harcok időszakában pedig nem írnak ezekről a mindennapi ügyekről. Az 1850-es években tilos volt megemlíteni a nevezetes, elítélt embereket és a róluk készült képeket is.

A negyedik lehetséges rendezőelv a dokumentumok felől feltárni a tényeket. A budapesti és a vidéki, megyei és városi levéltárak őrzik azokat a hivatalos iratokat, amelyekre a mestereknek azért volt szükségük, hogy üzletet nyithassanak. Összegyűjtésük, publikálásuk még nem kezdődött el. Ugyanakkor a dokumentumok nyomtatott formái: a periodikák és újságok – melyek másodlagosnak is minősíthetők – nagyobb példányszámuk miatt könnyebben hozzáférhetőek. A 19. század közepén a budapesti kiadású lapok gyors ütemben szaporodtak, a vidékiek igen hektikusan jelentek meg, de területi eloszlásuk változatos, így mintaként szolgálhatnak a fényképezés terjedésére irányuló vizsgálatban.

Mary Warner Marien: *A fotográfia nagykönyve*³ című munkája 2002-ben jelent meg angolul, magyar fordítása pedig 2011-ben. A szerző korszakolásával szükséges foglalkozni, mert ez a majdnem 600 oldalas, illusztrált fotótörténet az egyetlen modern szemléletű, magyar nyelven olvasható, széles körben ismert mű. „A fényképezés kezdetei” részben az 1839-ig tartó fejleményeket írja le, míg a következő rész „A fényképezés második feltalálása” címszó alatt az 1839–1854 közötti időszakra vonatkozó adatokat közli. Érdeklődve olvassuk a nyugat-európai és más kontinensen zajló, ma már szinte összefüggőnek tűnő történeteket, de kapcsolódási pontunk nagyon kevés van. Vállalhatatlan feladat, hogy a fénykép felfedezése nyugat-európai történetének teljes szöveges bázisát ismertessem, hiszen ez könyvtárnyi irodalmat jelent. Ennek nagy része pusztán technikai jellegű, hiszen a lencsék, tehát maga a gépezet és a vegyészeti újítások, vagyis az úgynevezett gyorsítók feltalálása és a hordozó lapok előkészítése: például a galvanizálás mindennapi szabadalmakat, híreket eredményezett. Ezek bejelentésén túl a kipróbálás és az eredményesség leírásai sokkal izgalmasabbnak ígértek a lapok számára. Mindezen bőséges anyagot nehéz teljességében átlátni a francia és

³ Marien, Mary Warner: *A fotográfia nagykönyve, A fényképezés kultúrtörténete*. Budapest, 2012. 575. Fordította: Gyárfás Veronika.

angol periodikákban és újságokban. A mai tanulmányok a megmaradt művek készítésével, fennmaradásával, mai állapotuk milyenségével, és a képek ikonográfiai jelentésével foglalkoznak. Például reprezentatív kötetet jelentetett meg Carol Armstrong 1998-ban az angol fényképekkel illusztrált könyvekről, mely Talbot -tól (1844) egészen Cameronig (1875) sorakoztatja fel a fennmaradt műveket.⁴ Magyarországon ilyen kötetek nem jelentek meg, az effajta megközelítés is hiányzik. A fotótörténeti kutatások vezető témái a magyar gyakorlatba nem ültethetők át. Bennünket a nyelvújítási mozgalmakkal kibontakozó magyar nyelvi kultúra és az új médium interpretálásának lehetőségei érdekelnek.

A magyar politikai helyzet közismert. A Osztrák Császárságban a művelődés színterei a színházak, a kiállítások, az egyesületek és a különféle újságok voltak. Mindegyik fontos terület, hiszen az ezeken való részvétellel a nemzeti eszméhez való feltétlen ragaszkodást lehetett demonstrálni. Az 1850-es években, az elnyomás időszakában pedig ezek pótolták a politikai tevékenységet. A kulturális életre a nyilvános kiállítások is hatást gyakoroltak. A sajátos történelmi helyzet folytán a fénykép történeti értéke miatt ma fontosnak vélt nyugat-európai művekhez hasonlókat nem születtek nálunk. Ha sorra vesszük a hiányokat Marien felosztása alapján, megállapíthatjuk, hogy 1860-ig nincs mikroszkopikus, távcsövekkel rögzített csillagászati, biológiai, antropológiai, riport, háborús, eseményeket rögzítő felvétel. Hiányoznak az expedíciós és úti, a műemlékbizottság által megrendelt építészeti és tájkép, sőt a rendőrségi képek is. Mindez azt jelenti, hogy a képek tematikai tagozódása nálunk jóval később, a dagerrotípiá időszakosa után ment csak végbe. Magáról a differenciálódásról, vagyis hogy a nyugat-európai területeken mi mindenre használta a tudós társadalom a képeket, és milyen képek kerültek a kereskedelembé, amelyeknek eredeti felvételek voltak az elsődleges forrásai, már a magyarok is olvashattak a folyóiratokban. Az értelmiségi réteg jól beszélt, írt és olvasott legalább németül, de számosan tudtak más nyelveken is.

A magyar emléktanyagban főként arcképeket ismerünk a dagerrotípiá időszakából. Ezekből készült a legtöbb, aminek egyik mai magyarázata az, hogy egyre nagyobb szerepet kapott az én-kép rögzítésének vágya. Az ember személyes élettörténete gyermekkorától öregkoráig megragadható képi világgá alakult. Az ember minden évben megkettőzhette önmagát, minden évben megfigyelhette arcának, alakjának változását. A tükör mindezt otthon is megmutatta, de olcsón ez nem volt állandósítható. Nem volt mód mindezt albumba rendezni és felmutatni: ez voltam és vagyok én, ez a családom egykor és most, ez az én környezetem, ez az én hazám stb. Kinek-kinek vérmérséklete, pénztárcája, tanultsága alapján kigondolt formában valósultak meg a különféle albumok, gyűjtemények.

A fényképészet első tizenöt évében elterjedt az új képtípus, mely komoly üzletággá alakult. Ennek a sikernek egyik magyarázata lehet az is, hogy az emberek nézni, majd gyűjteni és birtokolni szerették volna az új médiumokat. A nagyobb városok gazdag polgárai már hallottak róla, sőt egyesek láthattak ilyeneket azoknál, aki elutaztak távoli nagyvárosokba vagy a fővárosokba, ahol felkeresték a mesterek műtermeit. Azokat a gócpontokat keressük, ahonnan kiáramlott a kép készítésének gyakorlati tudása. Azt a hálózatot szeretnénk feltárni és rekonstruálni, mely lehetővé tette a robbanásszerű, azonnali megismerést. A komplex kutatás adatfeltárása folyamatban van, de az ismeretek terjedési mechanizmusának vizsgálatához még sok idő szükséges. Úgy tűnik, hogy az újdonság régen is pókhálószerűen terjedt, és egyre sűrűbb hálót alkotott. Először a fővárosban, majd a nagyobb városokban voltak jelen a mesterek, állandósult műteremmel. Innen térképezték fel a környezetüket, többnyire ideiglenes műtermek működtetésével elégitették ki a közönséget. Lassan a kisebb településeken

⁴ Armstrong, Carol: *Scenes in Library. Reading the Photograph in the Book, 1843–1875*. Massachusetts, 1998. OCTOBER Book.

is megtelepedett a fényképész, aki esetleg gyógyszerész, rajztanár, festő is volt egy személyben. A század végére az igények növekedésével a kétezzer lelket számláló települések már képesek voltak eltartani egy fényképészt.⁵ Új szintet jelentett, amikor már néhány gazdagabb család is vásárolt fényképező apparátust, vagyis megjelent az amatőr művész is. Minél többen ismerték az új médiumot, annál fontosabbá vált definiálásuk, szöveges meghatározásuk. A képzőművészet rangjára emelt kép számos vitát gerjesztett, és különféle vélemények alakultak, nőtt az elfogadók és az elítélők tábora is. Önálló véleménnyel ebben a vitában a magyar értelmiség nem vett részt, ilyen vélemények majd csak az 1860-as évek után jelentek meg. Lassan alakult a riportfényképezés is, mely által a történelmi és személyes események dokumentálása jelentősen megerősödött.

Már a 18. század végétől jelentős ismeretekkel rendelkezett az egyre tanultabb polgári társadalom. Bizonyos alapvető könyvek segítették a tudás bővítését. Az egyik komoly nagy összegzés az illusztrált voltánál fogva egyedülálló francia *Encyclopedie* volt, mely Denise Diderot és Jean le Rond d' Alembert szerkesztése mellett 1751 és 1780 között harmincöt kötetben jelent meg. A benne található 3129 rajz kivételesen jelenítette meg az ismereteket, ezek váltak képi világunk alapjává. Az *Encyclopedie* harmadik kötetében 1763-ból a „rajz” címszónál található az a berendezés, mely megjelenésében és funkcióját tekintve szűk körben: a művészek gyakorlati munkáját segítve már régóta ismert volt. A *camera obscurát* illusztráló rajzok közül a IV. ábrán a közkedvelt három típust használat közben mutatják be. A berendezés segítségével a rajzoló az eléjük tárolt táji látványt a tükrök és lencsék segítségével kicsinyítve nézhették. A kamerába helyezett papírra vetült a kép, mely ekkor még nem volt rögzíthető. A hordozható kis készülékbe a művész behelyezte a papírlapot, majd körberajzolta a pontos, valóság-hű látványt. Az asztalra helyezett szerkezetbe a művész csak a fejét dughatta be. Az V. ábrán négy kamera látható, az egyikben a tükrözöttetett tájat lehetett ábrázolni, a másikon a rajzoló függőny borította. A *camera obscura* különféle lencsékkel és tükrökkel ellátott szerkezet, már a 16. század óta széles körben szolgált a tájfestőket. Giambattista della Porta húszkötetes *Magiae naturalis...*⁶ című művében (1558) önálló fejezetet szentelt a homorú tükrök tulajdonságainak. Említést tesz egy lyukkameráról, vagyis egy olyan dobozról, amelynek a nyílásába nem illesztettek lencsét. Száz évvel később, 1665-ben Athanasius Kirchner tudósított először a hordszékhez hasonlító sötétkameráról, amelyben két lencsét helyeztek el.⁷ Rengeteg változat alakult ki, hiszen időnként egész lencserendszert, sőt tükröket is felhasználtak a tökéletesítéshez. Végül három modell vált általánossá, ezeket közzölte az *Encyclopedie*. A „*camera obscura*” címszó szerzője kiemelte, hogy a géppel rajzolt képhez nincs hasonló, mely a színeket és a „mozgalmakat” annyira hűen elevenítené meg. A legfőbb erénye az volt, hogy akik nem tudtak rajzolni, azok e készülék segítségével pontosan és határozottan tudtak haladni.

A 18. század végére azok is megismerhették formáját, felmérhették milyenségét, akiket konkrétan a rajzolás megkönnyítése nem érdekelt. A következő nagy ismeretterjesztési vállalkozás az *Encyclopedie méthodique* volt, az előző bővített kiadásaként jelent meg, melyből bizonyos szócikkeket, azok részeit, rajzokat megtartottak. Az úgynevezett *Pankouche Encyclopedie* 166 kötetében az említett leírás és a rajzok is teljesen változatlanok maradtak. Az 1782–1832 között megjelenő sorozatban a második kötetben helyezték el a *camera obscura*

⁵ Farkas Zsuzsa: *Hány fényképészt ismerünk? A fényképész szakma növekedése a magyar korona területén 1840–1890 között*. Fotóművészet, 54. évf. (2010) 2. sz. 116–119.

⁶ *Libri 20, in quibus scientiarum naturalium divitiae ... demonstrantur*. Napoli, 1558.

⁷ *Ars magna licis et umbrae...* Roma, 1646. 806.

rajzait, mely kötet 1791-ben látott napvilágot.⁸ A 19. század elején Franciaországban két készüléket kedveltek. Mollet abbé összecusukható sötétkamráját (1743) főként a tudomány művelői használták. Castellan sötétkamráját a művészek kedvelték, a háromlábú, felcsapható fedelű kamera már a későbbi fényképező apparátushoz hasonlított. A *camera obscura*t később számos iskolai szertár is megszerezte és használta, s mint érdekes technikai találmányt mutatták be a tanulóknak.

A rajzológépeknek a művészi ábrázolást megkönnyítő segédeszközök számos válfaja alakult ki: pantográf, homeográf, majd a belőlük kifejlesztett kordonográf, agatográf és fizionotrász. Ezek annyiban megegyeztek, hogy tárgyak ábrázolásához szükséges támpontokat adtak, és a rajzoló feladata volt a kijelölt részek összekapcsolása. A sötétkamra és a fényre érzékeny anyagok együttes alkalmazásának ötlete új lehetőséget teremtett, amit hosszú kémiai, vegytani kísérletezés előzött meg.

Az alábbi részlet egy hosszabb tanulmány első, legfontosabb fejezete, amely a fénykép fogadtatásának történetét dolgozza fel egészen 1860-ig.⁹ A jelen keretek az első év történetének felvázolását teszik lehetővé, Vállas Antal (1809–1869) 1840-es sikertelen kísérletétől eltekintve az első két évből nem maradt fenn magyar dagerrotípiára.

1839: a fényképezés bejelentése

A Louis Daguerre (1787–1851) és a William Henry Fox Talbot (1800–1877) – élettörténetük ismertetésétől eltekintünk, mivel alakjuk közismert – szabadalmi eljárás bejelentésének, elfogadásának és közzétételének évében a magyar sajtóban 38 hírt találtunk erről, amelyek többnyire áttétellel, vagyis a francia hírlapi irodalomból a német sajtón keresztül érkeztek hozzánk. A továbbiakban a magyar nyelven megjelent szövegeken keresztül olvassuk a felfedezés és a képek ismertetésének történetét, amelyek a régies magyar nyelvezeten keresztül is rávilágítanak a magyar hírlapírói gyakorlatra.

1839. január 7-én az első párizsi, hivatalos bemutató után (melynek során François Arago¹⁰ (1786–1853) nagy vonalakban ismertette Daguerre eljárását a Francia Tudományos Akadémia előtt) a francia újságok részletesen beszámoltak az új képfajtaról. A *La Gazette de France* megelőzve Arago bejelentését már január 6-án hírt adott a találmányról, és méltányos értékelését is elvégezte. Az új felfedezés című cikk írója Hippolyte Gaucheraud (18?–1874)¹¹ volt.¹² Az első magyar hír a fény hatásának állandósításáról a *Hasznos Multságok*-ban jelent meg 1839 februárjában, az *Allgemeine Zeitung*¹³ egyik rendkívüli mellékletére utalt, onnan vették át az ismertetőt. (A német lap egy január 15-i francia beszámolóra hivatkozott.)

„Daguerre úr mindenek fölött legérdekesebb fölfödözést tett, t. i. azon módot találta ki, melly szerint a fény és sugarak hatása a tárgyakra, például a papírosra, állandóvá tehetni, ami nem kevesebbet jelent, mint hogy a fény és sugarak által lerajzoltatja a tárgyakat a

⁸ Beaux-Arts, volume 2. IV-V. Planche, magyarázó szövege teljesen megegyezik az Encyclopedie harmadik kötetében közölt rajzzal.

⁹ A tanulmány a Nemzeti Kulturális Alaptól 2015-ben elnyert támogatás segítségével valósult meg.

¹⁰ Híres fizikus, életéről: Lequeux, James: *François Arago: A 19th Century French Humanist and Pioneer in Astrophysics*. London, 2016.

¹¹ A gallikákban az íróról bővebb tudósítás nem jelent meg, az 1830-as évek közepén kiadott néhány kötetet.

¹² Beaux-Arts. Une nouvelle découverte. Par H. Gaucheraud. La Gazette de France 6 Janvier 1839.

¹³ Nem tudjuk pontosan, hogy a magyarok által kedvelt müncheni vagy az augsburgi lap volt-e az idézett forrás.

legnagyobb pontossággal és a rajzolatot híven megtartja, és pedig olly elsőséggel a többi rajzolatok és festések fölött, hogy a nagyító üvegen által nézetvén, nem hogy vesztené hűsége – és szépségébül, hanem nyer.”¹⁴

A magyar újság ígéretet tett arra, hogy a teljes levelet közli, hiszen a tudósító levél formájában tájékoztatta a német újságot. Utal az írás arra, hogy a legfontosabb és új elem a találmányban a kivetülő kép rögzítése, hiszen korábban már számos elemét feltalálták, csak az állandósítás hiányzott.

1839. február 12-én a *Századunk* című lap közvetlenül a francia lap ismertetését vette át. Nagyon különleges forrás ez számunkra, mert a hírlapíró elment magához a feltalálóhoz, és ott tette fel egyszerű, gyakorlatias kérdéseit.

„Miféle anyag lehet az, melly oly csudálatos fogékonysággal bír a világossághoz, eddigelé teljesen nem tudatik, s még az académiában is nem egyszer nyilatkoztattak álméletot iránta. De mi személyesen láttuk Daguerrenél a kis mesterműveket, mellyekben a természet magát letükrozi, s kevés szavakkal, de híven, közöljük a nyert benyomást. Valahányszor új lap tétetik előnkbe, mindannyiszor megújult s nagyobb és nagyobb fokra lépett bámulásunk! Milly remek rajz! milly fenséges árnyéklat! mily tökéletes kivitel. Milly ámitón adatnak itt vissza a tárgyak! s a domborművön (basrelief) milly élénken lép elő minden! Itt van egy fekvő Venus több látványban, különféle nézpontról tekintve: milly hasonlíthatlanul adatvák a rövidítmények (Verkürzungen), az maga a természet, az egy csalmú! Mindezek igen jelesek, csakhogy aztán ne legyenek valamely ügyes művész tusrajzai? Felelet helyett Daguerre egy nagyító üveget nyújtja, s most ezen a legkisebb redőcskét egy darabban, egy tájvonalba láttuk, mellyet a pusztá szem már észre nem vehet. Szemüveggel a távont közel vonhatni, így Párisnak a »Pont des arts«-ról felvett képén a legkisebb tárgyakat is megkülönböztethetni, számlálhatni a kövezet szeméit, észrevehetni az eső nedveit, s olvashatni a boltcímer föliratát. A fényszövet minden fonalai a tárgyról átmenvék a képre. Majd még csudálatosb leszen a hatás, ha nagyítóüveg (microscop) alkalmaztatik. Egy a nap-microscop által tömérdekül nagyított féreg e dimenziókban legpontosabban képezi le magát. Ebből azonnal láthatni, hogy e találmány természethistoriai tekintetben is fontos lehetend. A gyorsaság, mellyel a világosság tökéletes rajzot vet, erejével arányban áll, ezen rajzvetés tehát délben és nyárban gyorsabban megy végre, mint reggel vagy este és télen. Szinte különböző a hatás geographiai szélességben is. Daguerre eddigelé csak Párisban tevé próbálatait, s itt legkedvezőbb körülmények közt annyira megy a dolog, hogy csak a holt vagy nyugvó természet ad tökéletes eredményeket, mozgó testek csupán elfolyó képeket vetnek. De Afrika napja alatt a hatás minden után pillanatnyi volna s mozgó természet képei is nyerehetnének.”¹⁵

Számos kérdés még így is nyitva maradt, a rajzokhoz való viszonyítás már kijelölte az új kép helyét az ábrázoló művészetek sorában. A leírás alapján az egyenértékű egy pontos rajzzal.

Fontos megemlíteni a pesti német sajtót, hiszen a *Pesther Tageblatt* Jules Janin (1804–1874)¹⁶ *Über Daguerre' Lichtbilder* címmel indította el saját fordítását. A három részes sorozat 1839. február 5-én, február 20-án, majd február 21-én jelent meg. A lap a *La Gazette de France* január 6-án kelt cikkére hivatkozott forrásként, de annak szerzője nem Jules Janin, hanem az említett Gaucheraud volt. Végül Szilágyi Gábor alapos kutatása után kiderült,

¹⁴ *A fény hatásának állandósítása*. Hasznos Mulatságok, 1839. I. félév 10. sz. február 2. 36. A Hazai és Külföldi Tudósítások melléklete 1817–1842 között, évfolyamot nem jelöl.

¹⁵ *Daguerre találmánya*. Századunk, Politikai, tudományos és művészeti folyóirat. Társul a Hírnökhöz. Alapítá és szerkeszti Balásfalvi Orosz József. 2. évf. (1839) 15. sz. február 12. 119–120.

¹⁶ Neves író, kritikus, hírlapíró, 1870-ben lett a francia Akadémia tagja.

hogya a *Pester Tageblatt* a *L'Artiste* cikkét közölte, vagyis Jules Janin hosszú írását.¹⁷ Ebben a cikkben megállapították, hogy a dagerrotípia aprólékos részletei nem jelenthetnek konkurenciát a rajzok és festmények számára, mert azok a metszetekre és a mezzotintókra emlékeztetnek. 1839. február 17-én a *Vasárnapi Újság*, mely nem azonos a későbbi illusztrált lappal, hanem az *Erdélyi Híradó* melléklete volt, elmés készüléknek nevezte a találmányt. Az új médium legfontosabb lényegét ragadta meg. Az ismertető szerint a *camera obscurát* mindenki ismerte, de csak annak volt hasznára, aki tudott rajzolni. Először említették meg az úgynevezett „kenőcsöt”, mely mint összetett vegyszer kulcsszerepet játszott a rögzítésben.¹⁸

1839 márciusában két periodika jeles magyar fordítók közreműködésével versengett azért, hogy részletesen megismertessék a magyar közönséggel, amit az új találmányról tudni lehet. Két részre osztva jelent meg Jules Janin hosszú cikkének fordítása az *Athenaeum*ban és a *Nemzeti Társalkodó*ban is. A „T” jelzésű (egyesek által Toldy Ferencnek azonosított) és az „y” jelzésű (ismeretlen) fordítók nagy munkát végeztek, hiszen a magyar nyelvben alig fellelhető, leginkább új szavakkal kellett leírni az eljárást. Az *Athenaeum*ban jelent meg a fordítás első része.¹⁹ A *Daguerre fényképei* című tanulmányban bukkant fel először a „fénykép” szó, mely a német *Lichtbilder* szó szerinti fordításának tekinthető. Szokásban volt, hogy a franciából magyarra történő fordítást a némettel is összevetették, ez segítette a szakmai zsargon megteremtését. A „készülék” és a „kép” fogalma valamenyi tudósításban előforduló terminus, a művelet megnevezése ritkább. A készülék neve 1839-ben: Daguerretyp, Daguerrotyp, festő készítmény, daguerrotyp. A kép 1839-ben: rajzolat, fénykép, ábrázolat, rajz, Daguerre-féle ábrázolat, természeti kép, képlet, Daguerre-i fénykép, próba, daguerre-i fénykép elnevezésekkel jelent meg a fordításokban. 1840-ben fényrajz, fénykép-rajzlati próba, Daguerrotyp, 1842-ben fényirat, 1843-ban fény-arckép változatokat találhatunk. A fényképező daguerretypművész, a fényképezés művelete napfestés, mütétel, az alkotás pedig fényirati művészet.²⁰

Jules Janin a *Journal des Débats* kritikusként negyven évig könyvekről és színházi előadásokról könnyedén és szellemesen író hírlapi publicista volt. Nincs mód teljes terjedelmében közölni az ő jelentését, csak az utolsó bekezdésre érdemes egy pillantás vetni, hogy annak nyelvezete érzékelhető legyen.

„Daguerre úr reményli, hogy kevés idő múlva sikerülend neki arcképet is levenni a nélkül, hogy szükséges volna előbb egy festő arcképével bírni. Jó úton van gépet találni fel, mellynek segítségével a tárgy egészen mozdulatlan marad: mert a Daguerrotyp ezen hatalmas reproductorának ereje oly nagy, hogy egy pillantás alatt a szempillák intését, a legcsekélyebb homlokredőt, a leglágabb hajfürtmozdulatot visszatükrözi. Vegyük a nagyító üveget s lá-

¹⁷ Szilágyi: *Magyar fotográfia története*, 8.

¹⁸ *Három nagy találmány*. Vasárnapi Újság, 6. évf. (1839) 251. sz. február 17. 110–111.

¹⁹ Janin, Jules: *Le Daguerrotype* (sic) *L'Artiste* 2e série t. 2. 1839. 145–148.; *Athenaeum*. 3. évf. (1839) I. félév 19. sz. március 7. 290–296. („Jules Janin után” jelzéssel jelent meg.)

²⁰ *Hasznos Mulatságok*, (évfolyamot nem jelöl) 1839. I. félév 10. sz. február 2. 36.; *Honművész*, 7. évf. (1839) 20. sz. március 10. 154., 85. sz. október 24. 674–676., 8. évf. (1840) 92. sz. november 15. 739.; *Athenaeum*, 3. évf. (1839) I. félév 290–296., II. félév 1. sz. július 4. 16., 4. évf. (1840) II. félév 29. sz. október 8. 459., 6. évf. (1842) III. félév 23. sz. augusztus 23. 180., új folyam I. kötet 1843. 386. (A reformkori újságok többnyire nem közlik az elvárható adatokat: évfolyam, lapsz. időpont és oldal, teljesen hektikusan egy-egy adat hiányzik. Az egyes füzetek adatai tovább torzultak, mert a címlapokat az éves összekötéskor kiemelték. Az adatok most a lehető legteljesebb részletességgel kerültek leírásra, de a hiányzó évfolyam jelölések megfajtására nem vállalkoztam.)

tunk azon lapos homlokokon egy homályos pontot. Mi az? egy madár, mely az égen keresztül repült.”²¹

Janin azt állította, hogy különös korban él, mivel a tudósok azokon az eszközökön gondolkodnak, amelyek az ember helyett képesek dolgozni. Megemlíti a gőz erejét, amely főleg vasutak kiépítését tette lehetővé, de a felfedezések közé sorolja a légszeszt is, amellyel ebben az időben világítottak. Három nappal később megjelent az *Athenaumban* a cikk folytatása, egy újabb francia ismertető, amely *Journal des Débats*-ban látott napvilágot.²² Ebben már megemlíti a szerző, hogy Talbot angol tudós másfajta képrögzítési eljárást dolgozott ki. A tanulmányt a magyar fotótörténet számon tartja, több helyen utalnak rá, és közöltek belőle részleteket, így azok ismétlése most fölöslegesnek tűnik.

1839. március 7-én a *Századunk*, mely politikai, tudományos és művészeti folyóirat volt,²³ közölte J. B. Rupprecht írását az akkori angol helyzetről, vagyis Talbot találmányának hírérol.²⁴ Tudjuk Johann Baptist Rupprechtről (1776–1846), hogy több írása megjelent a grazi és a bécsi újságokban Daguerre-ről, illetve Talbotról.²⁵ Talbot találmányát 1839. január 31-én ismertette a londoni Tudós Társaság előtt, amiről a *Literary Gazette* 1839. február 2-án igen részletesen beszámolt. Ebben kiemelték, hogy „emberi kéz nem rajzolt hasonló vonalakat”, ezt számtalanszor megismétli a későbbiekben minden sajtóorgánium. Talbot teljes részletességgel közölte a negatív-pozitív eljárást, és megjelentette teljes terjedelemben nyomtatásban.²⁶ A *Magazine of Science, and School of Arts* folyóirat 1839. április 27-én a címlapon közölte Talbot fotogenikus rajzait, két gyönyörű növényt, illetve egy csipkedarab részletét. E képek közvetítésével már 1839-ben könnyen szavakba konvertálhatóvá vált a látvány milyensége. Rupprecht összegzése nem ismert a magyar fotótörténet előtt. Érződik, hogy Talbot eljárásának ismeretében született, nem fordítás, hanem saját szavakkal előadott, általános ismertető.²⁷

„Az új rajzolásról. [...]”

A találmány becsének kiterjedését még most éppenséggel ki nem számolhatni, máris Talbot úr által szobrok, rézmetszvények, kéziratok stb. másolására teljes sikerrel használtatott, sőt a másolatok vétettek legtöbbször az eredeti gyanánt. Természetvizsgálók – s más utazóknak is, kik magok rajzolni nem tudnak, véghetetlen haszna leend, s minden jelen voltak között csak egy vala eziránt a vélemény, a meggyőződés.”²⁸

Rupprecht megállapította, különös, hogy a termékeny eszme a különböző országokban élő tudósokban egyszerre érett meg. Természetesen ekkor még nehezen volt megítélhető, hogy ezek a rögzítő rendszerek mennyire azonosak, ezért írja a szerző azt, hogy „talán” egészen különböző utakon kezdték el a próbákat Angliában, Franciaországban, Ausztriában és Svájcban. Rupprecht, mint mindenki más, megpróbálta a végeredményt valami már

²¹ Athenaeum, 3. évf. (1839) I. félév 19. sz. március 7. 290–296.

²² Athenaeum, 3. évf. (1839) I. félév 20. sz. március 10. 309–312.

²³ Századunk, 2. évf. (1839) 1–104. szám.

²⁴ Századunk, 2. évf. (1839) 19. sz. március 7. 149–152.

²⁵ *Über die Erfindung des Herrn Daguerre*. Grätzer Zeitung, 4. Feb. 1839.; további cikkek Talbot találmányáról: 5. März, 24. April.

²⁶ *An Account of the process employed in Photogenic Drawing ...* by H. Foy Talbot. The Athenaeum, February 23. 1839. Majd egy hónap múlva újabb gyorsítókról írt, vagyis tökéletesítette a találmányát. *Notes respecting a new kind of Sensitive Paper* by H. F. Talbot. The Athenaeum, March 21. 1839. (The Athenaeum: A Journal of Literature, Science, the Fine Arts and Drama Londonban 1828–1921 között jelent meg, nem azonos a magyar lappal.)

²⁷ Idővel kiderülhet, hogy milyen forrásgyűjteményt: ismertetőket, szabadalmi leírásokat használt.

²⁸ Századunk, 2. évf. (1839) 19. sz. március 7. 149–152.

ismerthez hasonlítani, Daguerre munkáit a kevésbé ismert C. Hullemandel litográfiáinak precíz részleteihez viszonyította.²⁹

1839. március 7-én, vagyis ugyanazon a napon jelent meg a *Nemzeti Társalkodó*ban szintén két részletre osztva Jules Janin cikkének fordítása Daguerre találmányáról. A kolozsvári hetilapot 1831–1840 között adták ki, az erdélyi olvasóközönséget informálta elsősorban. Az *Erdélyi Híradó* 1827–1848 között működött, *Hazai Híradó* címmel indult, 1848. június 1-jétől *Kolozsvári Híradó* címen jelentkezett. Ismeretterjesztő melléklapja, a *Nemzeti Társalkodó* (1830–1844) és a *Vasárnapi Újság* (1834–1848) volt. Hetente kétszer, hétfőn és csütörtökön jelent meg. Kezdetben Pethe Ferenc szerkesztette és adta ki, 1831-től Méhes Sámuel. Az erdélyi újságokból az 1840-es években megjelent írásokat még nem gyűjtötték egybe, pedig a magyar nyelv alakulása és változása miatt is érdekes anyag lehet. A magát „y”-ként jelölő (ismeretlen) fordító leírta, hogy az általa közreadott cikk az *L'Artiste*-ből való,³⁰ és az utóiratban megjegyezte az olvasó közönségnek, hogy a cikk Jules Janin tollából származik. Véleménye szerint az *Allgemeine Zeitung* megnyírbálta az eredeti írást, mert „a nemzeti hiúság kinövéseit”, vagyis egyes részleteket kihagyott. A *Nemzeti Társalkodó* úgy döntött, eredetiben közli a cikket. A *Daguerotype* című ismertetőből is csak az utolsó bekezdést közöljük, mely az új médium kiváltotta patetikus érzelmeket szemlélteti.

„Végre láthatók, kezeinkkel tapogathatók – Daguerrenek ezen hihetetlen és bámulatos találmányát [...] mert emberi kéz nem rajzolhat úgy a mint a nap rajzol; emberi nézés nem hathat oly messze a világosság árjaiba, a sötétség mélységeibe. Láttuk így másodszorítva Párizsban, melly most már igazán az örök város leendő, legnagyobb emlék épületeit. Láttuk a Louvret, az Institut-t, a Tuileries-t, a Pont-Neuf-öt, a Notre-Dame-ot., láttuk a Gréve kövezetét, a Seine vizét, a St. Geneviève-t borító eget, s ezen remek mindenikében, ugyanazon isteni tökély vala.”³¹

1839. március 14-én jelent meg a cikk folytatása.³² A mostani kutatások alapján tehát kiderült, hogy a *L'Artiste* című, 1831-ben induló hetvenegy évig fennálló periodikában megjelent írásból két magyar fordításunk is született. A különbségek pedig abból fakadtak, hogy az *Athaeneum* a német lapokban megjelent szövegből dolgozott. A *Nemzeti Társalkodó*, melyből mindezidáig keveset idéztek, pontosabb fordítást közölt. Ha ezt mai szemmel nézzük, akkor körülbelül 3000 karakter a különbség. Ha sorról sorra átnézzük, szembetűnő, hogy az *Athaeneum* fordítója a híres francia mesterekre (írókra, költőkre stb.) való hivatkozásokat hagyta ki.³³

„Bizony, Franciaország minden constitutionalis nemzeti, és oly polgároktól, kik kevésbé hajlandók becsülni, ami nem eke, szövőszék, vagy kalapács, képeztetett okosság mellett is, nem jutalmazhatna meg eléggé egy oly lángesz, melly erre az eredményre juta. Meg fogja kétségkívül adni az egyetemi metszés szerzőjének nem azt a jutalmat, mellyet érdemel, hanem csak azt a jutalmat, mellyet kér. Aztán, miután Daguerreből oly gazdag embert csinált amilyen híres; miután megnyitá neki az őt magáénak követelő Institut ajtait, akkor

²⁹ Charles-Joseph Hullemandel feltaláló volt, aki különböző szabadalmakkal bírt 1834–1844 között, amelyekkel a rajzokat sokszorosítani tudta. *Description des Machines et Procédés*. Paris, 1844. Tome III. 6450. Mára elfelejtett litográfus, aki végtelenül aprólékosan fogalmazta meg rajzait.

³⁰ *Nemzeti Társalkodó*, 9. évf. (1839) I. félév 10. sz. március 7. 78–80.

³¹ *Nemzeti Társalkodó*, 9. évf. (1839) I. félév 10. sz. március 7. 78–80.

³² *Nemzeti Társalkodó*, 9. évf. (1839) I. félév 11. sz. március 14. 86–88.

³³ Combes utazó, Lamartine költő, Demidoff gróf tudós, Molière vígjátékíró, Corneille költő – vagyis jeles franciákra utaló felsorolás, mondatok maradtak ki.

Franciaország mondani fogja Európának: Már adtam neked a gőzt, most hajolj le s ezen új ajándékomat vedd fel lábaimtól.”³⁴

Jules Janin ezekkel a patetikus sorokkal fejezte be a jelentését, amelyet az *Athaeneum* szintén mellőzésre ítelt.

1839. május 16-án közvetlenül Párizsból újabb levelet írt, a magát „y”-ként aláíró tudós férfiú.

„Úgy kell képzelni a Daguerotypet mint egy rendszerinti Camera Obscurát, de a melyben ember helyett a világosság dolgozik, miszerint azon szín mázat, melylyel a képet felfogó lap bé van kenve, felbontja, a színt elenyészteti s csak az árnyékot hagyja meg. Párizsban tíz perc kell működése elvégzésére: forró éghajlat alatt kettő vagy három. A Notre Dame egyházat levették vele, a másolat egy újnvi nagyságú, de olly finom, hogy nagyítóval kell nézni, ha az ember a részleteket ki akarja venni.

- A Boulevards-nak is levettek egy darabját, melyben többek közt egy áruló boltocska is vala, ezt a képen pusztá szemmel nem lehet látni; a nagyító alatt kimutatá magát nem csak a bolt, hanem egy kis fedél-ablak s ezen egy eltört tábla, melly papirossal vala béragasztva!

- Mozgó tárgyakat nagyon nehezen lehet állandó képpé másolni p. o. fákat, midőn a szél leveleiket mozgatja, sat. Tizennyolc évi munkájába került, Daguerrenak ama színkép felalálása, s az hallatik, hogy egy milliót fog kapni titka közzé tételéért.”³⁵

A kimagasló árra vonatkozó információ bizonyára a párizsi találgatásokból származhatott.

1839. június 29-én a *Jelenkor* már pontos díjazásról tudott beszámolni, a hírt az *Athenaeum* júliusban megismételte, hangsúlyozva, hogy Daguerre napfestése a világ tulajdona lesz.³⁶ Azaz a szabadságot az állam kivásárolja, kifizeti a feltalálóknak az általuk kért díjat, azok könyv formájában a leírást, a módszert közreadják, és onnantól kezdve mindenki szabadon használhatja.

1839. július 20-án a nagy érdeklődésre való tekintettel egy bécsi cikket fordított le a *Társalkodó*, mely mintegy összegzi az addigi ismereteket. A cikk utal a további kíváncsiságra, arra az igényre, hogy minél többen szeretnék látni a találmányt.

„Minap bizonyos társaságban a tudományok akademiájának egyik tagját igen vonzatos módon hallám e tárgyrul nyilatkozni. Ő körülbelül 60 ábrázolatot látott, s így a Daguerre által fölvetett tárgyaknak úgyszólván egész gyűjteményét. Ő monda, hogy midőn e képleteket először megpillantá, bizonyos megnevezhetlen érzés szállá meg lelkét, s azt ő így fejté meg: Ha mi egy rajzot vagy fősvényt vizsgálunk, azonnal megegyezünk aziránt minmagunkkal, hogy az másolat s nem valóság, hogy a fősvényt csak bizonyos engelvények s föltételek mellett ismerhetjük hűnek, s a legremekebb művön is holmit elnézni tartozunk. Így p. o. egy tájfestvényen a fa soha sem áll valódi arányban a többihez, a tárgyaknak a rajzolatban v. fősvényben fölvetett viszonyai egymáshoz átaljában csak megengedhetők, de nem természetiek. Továbbá az egyes részek előléptét s ismét másoknak távolságát szintúgy csak mestersé-

³⁴ „Utóirat. Ezen leírása a világot figyelemre gerjesztett csak nem megfoghatatlan találmánynak az el-
més Janin Gyula tollából származott, s ha nem tudományilag vagy gyárilag, legalább költőileg érde-
kes és elevenen jelenlítő. Egészen adtuk, nem megnyírbálva mint az Allg. Zeit., melly azon pajkosb
szökelléseket, a nemzeti hiúság kinövéseit, mellyeket a figyelmes olvasó észre fogott venni, kihagyni
jónak látta. Mi amazok kiirtását pedantságnak, ezekét nagyobb hiúságnak, diogenesi gőgnek tartjuk.
y.” *Nemzeti Társalkodó*, 9. évf. (1839) I. félév 11. sz. március 14. 88.

³⁵ *Nemzeti Társalkodó*, 9. évf. (1839) I. félév 20. sz. május 16. 160.

³⁶ *Jelenkor*, 1839. 52. sz. június 29. 208. (Az újság az évfolyamot nem közli); *Athenaeum*, 9. évf. (1839)
II. félév 4. sz. július 4. 16.

ges módok által jelentheti: p. o. fekete v. legalább igen sötét színek által, tusok v. húzalmak által, mint a réz- s acélmetszvényeken. A daguerreféle ábrázolatok valami egészen más. Itt a természet maga ismétli magát, itt minden mutató maga a természet, csak hogy kisebbített alakban. Illyesmit egy parányi téren magunk előtt látni, oly bűvös meglepő erővel bír, hogy eleinte álmélkodunk rajta, mint egy szemünk előtt feltűnő csudán. Csak a szokottság fogja az embereket ezen benyomás ellen, mint eddig sok más benyomás ellen, egykedvűekké tenni. – Azonban az eddigi próbák után ítélve úgy látszik, hogy a Daguerrotyp csak mozdulatlan tárgyak ábrázolatára marad szorítva s még nagyobb mértékben, mint eleinte hittük. Minden ingó tárgy, ha mindjárt szemünk előtt vesztig állni látszik is, épen nem, vagy csak igen tökéletlenül képezi le magát. Ide tartoznak nem csupán a felhők, hanem fák levele is, ennél fogva alapos azon aggodalom, hogy a tájzatok ábrázolati kellőleg soha sem fognak sikerülni, mi által kétségkívül a Daguerrotyp alkalmazása igen korlátozottnak. – Ellenben a Daguerrotyp egy tárgynak nemcsak puszta szemmel látható részeit tünteti elő, hanem a láthatatlanokat is: s ha p. o. a Camera-obscurában egy bogarat leképeztünk, tehát a másolaton nagyító-üveg által számtalan részletet fődözhetni föl, mellyek puszta szemnek láthatlanok. Mi befolyása leend Daguerre találmányának a művészet: - s tudományra, azt előre nem mondhatni meg, miután még azt sem tudjuk, könnyű s olcsó-é annak gyakorlásmódja. De ha egyszer a titok föl lesz fődözve, akkor a találmányt minden esetre a közönség tovább fogja kiképezni. Maga az ábrázolat oly tökéletes, hogy e tekintetben valami fensőbb fokozat alig képzelhető, mert arrul, hogy valaha sikerüljön a tárgyak természeti színeit is megnyerni, szó sem lehet. Mind a mellett is az egész mechanizmus s azon anyag, mellynek világosság általi változásán e csuda alapszik, sokféle javítás- és egyszerűsítésre leend képes. Miután közönséges rajzolatok illy természeti képekkel még csak hasonlatba sem jöhetnek, tehát bizonyos, hogy ez által a rajzolatok becse tetemesül fog csökkenni, s hogy minden oly esetben, hol a rajzolatok daguerreféle ábrázolatok által pótolthatnak, csupán ezen mechanikai módot használandják. A művészek azonban úgy látszik, ezért nem igen törődnek, s csupán a titok felfödözését várják nagy kíváncsisággal.”³⁷

Miután a francia tudósok beszámoltak a képviselőház és a főrendiek előtt a találmány korszakos jelentőségéről, megszavazták a tervezetet, és az a király elé kerülve törvényerőre emelkedett. Ófelsége jóváhagyásával a Tudományos Akadémia összejövetelén, a meghívott képzőművészeti akadémiai tagok jelenlétében az Akadémia titkára, Arago ismertette Daguerre találmányát. Augusztus 19-én délután 3 órakor nagy tömeg várta a teremben, sőt még az utcákon is a bejelentést.³⁸ Arago beszédének elhangzása után a jelenlévő újságírók azonnal tudósították lapjaikat az eseményről, és részleteket közöltek bejelentéséből. Az Akadémia kiadásában csak augusztus 24-én jelent meg a teljes szöveg.

1839. szeptember 4-én a *Hasznos Mulatságok* ismertette a francia Akadémián tartott gyűlést.

„A daguerrotyp ára az üveg tisztasága s nagysága szerint 400-420 frankra terjedhet” – írták, mely értesülés enyhén túlzó volt.³⁹

Az *Erdélyi Híradó* egészen regényesen tálalta az eredményt.

„Parizs, aug. 12. Azon törvény, melly szerint Daguerre és Niepce uraknak évenkénti 10.000 frt. rendeltetik, Moniteurben közrebocsátott. A *Journal des Debats* közli egyzersmind azon körlevelet is, melly a belügyminiszter s Daguerre között állapított meg. Ez utóbbi a miniszternek, egy köteget (Paket) ad által, pecsét alatt, mellyben a világossági képek

³⁷ Nemzeti Társalkodó, 9. évf. (1839) 58. sz. július 20. 230.

³⁸ Ez a nap lett a fénykép felfedezésének világnapja.

³⁹ Hasznos Mulatságok, 1839. II. félév 19. sz. szeptember 4. 74.

fixatívja körül teendőknél körülményes leírása foglaltatik. A pecsét a törvény közzététele után legott fel fog törtetni, s Daguerre úr kötelezi magát, hogy ha kívántatni fog, egy a miniszter által kinevezendő biztosság jelenlétében maga fog működni. Egyszersmind Daguerre úr azt is ígéri, hogy ha találmánya tökéletesítésére még valamit fedezend fel, azt is közlenni legottan.”⁴⁰

1839. augusztus elején megérkezett Bécsbe két dagerrotípiát I. Ferdinánd osztrák császárhoz, magyar királyhoz (V. Ferdinánd), melyet maga a mester küldött. A császár elrendelte, hogy állítsák ki azokat a Képzőművészeti Akadémia tanácstermében közszemlére. Meghívókat küldetett szét, és a kiállítást augusztus 28-tól 30-ig nagy részvétellel látogatták. Utána a bécsi egyetemen rendezett ülésen szeptember 2-án mutatták be a műveket.⁴¹

„Mindkét kép üvegezett keretben van. Az egyik kép a párizsi Notre-Dame-ot ábrázolja [...] léptéke 1/000⁴², ezért nagyító szükséges a kép egyes részleteinek megtekintéséhez, a templom ablakokban, a parányi ornamentikához, amelyeket szabad szemmel alig lehet észrevenni. [...] A második kép Daguerre úr műtermét mutatja, tisztaság és kivehetőség szempontjából gyengébb az előzőnél, valószínűleg azért, mert a szobában a világítás gyengébb volt, mint a szabadban. Előtérben egy Herkulest (gipsz szobor) látunk, ez van a legjobban megvilágítva, így jobban látszik. Mellette a padlón fekszik egy szfinx és egyes alakok kivehető, különösen a Herkulesen az izmok, az árnyékok és a félárnyékok. Színe olyan, mint a rézmetszeté, szürke, a szürkék mégis élő hatást keltenek. Ezt leírni nem lehet, mindenkinek ismernie kell, hogy hasonlót még nem látott” – tudósított egy másik bécsi lap.⁴³

Két magyarról is tudunk, akik már ekkor megismerhette a találmány lényegét. Az egyik Zimmermann Jakab volt (1806–1878), aki majd lefordítja 1840-ben német nyelvből magyarra a dagerrotípiát készítéséről szóló első könyvet. Ő a Theresianumban oktatta a nemes ifjakat, a magyar nyelv és irodalom tanáraként tartózkodott Bécsben. A másik pedig Petrichevich Horváth Lázár (1807–1851) író, a *Honderű* szerkesztője volt, aki 1842-ben kiadott munkájában írta le élményeit. Megszemlélte Daguerre képeit, amelyeket napsugár-edzett és felséges találmánynak tartotta.

„E találmány azóta is több fokain ment át a tökélyesedésnek. Ma hónap édes Emiliám, annyira megyünk: hogy egymás szemében tükröző arcképeinket mi új vegyi procedúra által, annak rendi szerint elefántcsontra vihetjük át, s e perctől óvakodjanak ám a képíróink, mert oly hűn csakugyan nem találják ők sem vonást, sem lelket, mint minők ezen miniature-festések lesznek.”⁴⁴

A szerkesztő a miniatűrök ismert formájához hasonlítja a képet, hiszen a dagerrotípiát eleinte aranyozott keretbe, bársony tokba helyezték. A bécsi bemutatóról a *Nemzeti Újság* is beszámolt az erdélyi,⁴⁵ a *Jelenkor* a magyar területek közönségének.

„Daguerre úr, a fényugarak általi képfestés feltalálója találmányának két termékét, melyek a vizsgáló biztosság előtt próbalapokul szolgáltak, egyiket császár ő felségének másikat Metternich hgnék küldötte el. Az első festmény Notredame párisi székesegyházat a

⁴⁰ Erdélyi Híradó, 1839. II. félév 19. sz. szeptember 2. 74–75. (Az újság évfolyamot nem jelöl.)

⁴¹ Österreichisches Morgenblatt. Zeitschrift für Vaterland, Natur und Leben. Jg. 4. Montag den 2. September 1839. No. 105. 419–420.

⁴² A dagerrotípiát nagysága: hatod lemez: 6,4x8,3 cm (nálunk ez a leggyakoribb), nyolcad lemez: 8x5,4 cm, kilenced lemez: 7x5,4 cm.

⁴³ Der österreichische Zuschauer, 20. September 1839.

⁴⁴ Petrichevich Horváth Lázár: *Kaleidoskop vagy Levelek Emiliához*. In: uő: Munkái VI. Budán, 1842. 73.

⁴⁵ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1839. II. félév 20. sz. szeptember 7. 157. (A lap évfolyamot nem közöl.)

Seine partja felől, a másik Daguerre úr intézete belsejét tünteti elő. Ő Felsője e küldeményt kegyelmesen fogadni, s hogy a fővárosi művészek, tudósok és műkedvelők mielőbb láthassák e csoda fölfedezés eredményit, e képeknek az egyesült képző művészetek cs. k. akademiája tanácstermében nézésre kitételét rendelni méltóztatott. Miután az illető meghívások elküldöztek, aug. 28, 29 s 30 napjain megtörtént a kitétel, s a megható valóság által, millyet csak maga az itt működő természet szülhet, kitűnő képeket közönségesen bámulák a számos műbarátok. Császár ő felsége Daguerre úrnak, a művészet körüli érdeme méltánylásául, egy arany emlékpénzt, egyik lapján ő felsége arcképe, másikon e körirattal: De arte merito, és egy arany szitaltartó, ő felsége névátiratával, adatott át a párisi cs. kir. közönség által.”⁴⁶

Egy következő darabot gróf Apponyi Antalnak ajándékozott Daguerre, ráírta, hogy „Minta, amely a daguerrotypia felfedezését hivatott bizonyítani. Appony gróf úrnak az ő nagyonalazatos engedelmes szolgája. Daguerre.”⁴⁷ Ez utóbbi műtermi csendélet került a budapesti Országos Műszaki és Közlekedési Múzeum tulajdonába, sajnos ma már semmi nem látható a lemezen.

1839. szeptember 12-én megjelent a *Nemzeti Társalkodó*ban „Dr. Donné Sándor” igen alapos tanulmánya, jegyzetekkel ellátva, mely igen részletesen és szakszerűen ismertette az akadémiai ülés tárgyát, történéseit. Az eredeti tanulmány a *Journal des Débats* lapjain látott napvilágot. Sajnálatos módon a szerzőre vonatkozóan nem található semmilyen adat. Lehetőség, hogy az ismertetőt valójában Alfred François Donné (1801–1878) írta, a *Cours de Microscopie* (1845) című későbbi nevezetes kötet szerzője. A fényképezés mikroszkopikus eredményeit felhasználó biológus az orvosi fényképezés tökéletesítője lett. A tanulmány magyar fordítója, a kiváló szakértő inkognitóban maradt. Utóiratának stílusa, illetve jegyzetei arra mutatnak, hogy művelt és okos ember volt. Ez az írás – eddig nem volt ismert a fotótörténetek előtt – kellő eleganciával összegzi a fordítási nehézségeket, időnként zárójelben hagyva a szokatlan, nehéz kifejezéseket.

A francia tudós társaság aug. 19-dikei ülése Párizsban. A Daguerrotype kimagyarozása című írásban a szerző tudósított az Akadémián történekről, ahol három mű volt szemlére kiállítva. De ennél jobban érdekelte a közönséget maga a találmány, amelynek kihirdetése azt jelentette, hogy a jövőben minden amatőr képes lesz ilyen képet készíteni.

„...a kedvellők ama sokaságának, kik már azzal kecsegtetik magukat, hogy kéjük szerint teremtenek remekeket, versenyeznek a legnagyobb festőkkel, még felül is múlják ezeket a természet művei másolásában egy Girouxnál vagy Chevalier Károlynál vásárolt egyszerű szerszám segítségével. Melly kényelmes volna megmenekedni a művészt képző munkától és dolgos tanulástól, és vehetni pénzen egy kis lángeszét!”⁴⁸

A jelenlévő közönség, többnyire az újságok tudósítói szorgalmasan jegyzetelték az elhangzott szavakat:

„Arago úr tárgyát a tudomány azon főbb pontjainak, mellyek a fénynek különböző állományokrai chemiai hatását illetik, történeti előadásával kezdé meg;”

A szerző ezt követően Niépce első kísérletét elemezte, majd Niépce és Daguerre közös kísérleteinek részletes taglalásába fogott.

„Ezen találmánynak, míg előbb oda jutott volna, hogy tüstént látandjuk, sok változásokon és sok különböző tökéletesüléseken kelle keresztül menni. [...]

Az első tökéletesítés mire Niepce úr eljutott a vala, hogy a képet az árnyék és világ tekintetében olyanná tegye, a millyen a természet, s ama visszás hatásokat a fény jelenségeivel

⁴⁶ Jelenkor, 1839. 74. sz. szeptember 14. 294. (A lap évfolyamot nem közöl.)

⁴⁷ Szilágyi: *Magyar fotográfia története*, 7–10.

⁴⁸ Nemzeti Társalkodó, 9. évf. (1839) II. félév 11. sz. szeptember 12. 81–84.

egyező hatásokkal cserélje fel; e volt a nagy sark, egy alap-factum a fénysugárok vegytani alkalmazásában, hogy ezen eredményre juthasson, látni valókép egy fekete lapot kelle használni, mellynek különböző pontjait a fény különböző erejéhez, a tárgyak különböző világosságához képest különböző mértékben elhalványítani képes legyen; úgy kelle mívelni, mint a mivészek a rézmetszet azon nemében, mellyben a világot és féltintákat egy a réztáblát egészen elfedő fekete réteg nagyobb vagy kisebb mértékbeli levakarásával állítják elő. [...]"

Arago ismertette a kísérletek egész sorozatát, amelyeket most nincs mód részletezni.

„Így közeledék lassankint végcéljához azon bámulatos találmány, melly nem sokára egész ragyogásában megjelenend előttünk; hanem a Nipece úr készítménye még nagyon tökéletlen eredményeket ada, s azonkívül még olly kevésbé vala érzékeny, hogy a tárgyat néha három nap is a setét kamra tűzhelyében kelle tartani, elégséges tiszta nyomaték kaphatása végett.

Ezen a ponton vevé át Daguerre úr a találmányt, melly az ő kezei között olly fontos módosításokon vala átmenendő, hogy azt neki úgy szólván magáévá kellett tenni, és a melly az ő nevét olly nagy hírrel környezé. Ő maga is hasonnemű próbákkal foglalkodva szép felfedezésére többféle kísérletekkel készülgete, mellyek magukban olvasóinkra nézve kevés érdeklélő bírók s ezért el is hagyjuk, hogy vég eredményünkhöz érkezzünk. Legyen tehát elég mondani, hogy ezen próbák mind vékonyabbak, finomabbak lettek s a többek között az ő ügyes kezei az anyagokat már nem többé durva és tapintható, hanem gőz állapotukban fordíták munkára, mindaddig míg az anyag hová tovább foghatatlanabbá levén, azon pontra jutott, mellyen már úgy szólva érzékeinket nem illeti, mellyen legkényesb szerszámaink elől elsikamlík; szóval két gőznek számíthatatlan vékonyságú arányban egybekapcsolt hatása által tudá elé teremteni, a már ismert csudálatos eredményeket. (Vége közelebbbről.) y.”⁴⁹

A szöveg a nehézkes mondatok és a furcsa szavak miatt a mai érdeklődők számára nehezen olvasható, a szakirodalmat ismerők számára is nehezen értelmezhető, koncentrációt igénylő. De mindez kutatásaink szempontjából nagyon fontos, mert ebből rajzolódik ki a kulturális környezet. Nem érdemes mai nyelvezetünkre átírni, mert a daguerrotípia készítésének mikéntje könnyen érthető változatban az internetes oldalakon könnyen elérhető.⁵⁰

1839. szeptember 19-én jelent meg a tanulmány második része.

„A Daguerre úr jeles bánásmódja.

Egy ezüsttel fútatott táblácskát elébb is gondosan megtisztít minden krispán rozsdától fojtósav (salétromsav) olvaszték segédével, melly a felszínén létezhető minden idegen anyagokat, különösen az ezüst-lemezben lenni talált réz utósó nyomait is elszedi. Ez a takarítás különös és aprólékos gondat kíván, s a sav hatását elősegítő súrlást nem mindig egyfelé kell ejteni, hanem bizonyos irányzatban. Daguerre úr azt jegyezte meg, hogy az ezüsttel fútatott réz jobb eredményeket ad, mint a tiszta ezüst, mi azt gyanítatja, azt mondja Arago úr, hogy a volta villanyosság hatása nincs szerep nélkül ezen jelenségben.

Ezen első elkészítés után, az érclemezt egy bécsinált szelencében egészen sajátnemű óvásokkal ibolyany (iod) gőznek teszi ki. Az óvások ezek: egy kis darabka ibolyanyt letesz a szelence fenekére, aztán egy fátyolt feszít ki felette, melly azt az ezüstös táblától elválasztja s a gőzt mintegy megszitálva egyenlőleg szórja el; még a nem elég; sokszor ismételt próbák megtaníták Daguerre urat arra, mit az egész világ tudománya nem találtathatott volna ki vele; szükségesnek látá t. i. a réztáblácskát egy kis érc párkánnyal körül fogni, mert különben az ibolany-gőz nagyobb mennyiségben gyűl meg a szélén, mint a közepe felé, s a műtétel egész

⁴⁹ Nemzeti Társalkodó, 9. évf. (1839) II. félév 11. sz. szeptember 12. 81–84.

⁵⁰ www.fotomult.c3.hu/direktpozitívek/dagerrotípia (letöltés: 2016. aug. 3.), www.archfoto.tripod.com (Flesch Bálint oldala) (letöltés: 2016. aug. 3.)

sikerülése a gőzölés által származott ibolyanyos ezüst- (iodure d'argent) réteg tökélyes egyenlő eltérítésétől függ. A réztáblát éppen elégséges ideig kell az ibolyanygőznek kitéve hagyni, se nem igen sokáig, se nem igen kevésig, a kellő pillanatot a sárga szín mutatja, melyet a tábla vált. Dumas úr felszámítani próbálá az ibolyany réteg vastagságát, s azt állítá, hogy egy vékony kézfoknyinak egy milliód részénél többre nem becsülhetni! Olly végtelen kicsiny ez, melyet elménk nem képesebb felfogni, mint az egek mérhetlenségét, az idő örökségét vagy az úr végetlenségét. Az úgy elkészített érclemezt a világosság legkisebb érintésétől gondosan megóva a setét kamrába viszi Daguerre úr. Illy korában olly érzékeny, hogy egy másodperc tízedrésze elégséges béhatni rea.

Egy nagyon egyszerű eróművezetnél fogva a táblácskát egyenesen a setét kamra tűzhe-lyébe lehet helyezni. A Daguerre úr által kicsinyre vett kamra fenekén vagy egy homályosra súrolt üvegtábla, melyet elébb hátrább mozdíthatni, míg a kül tárgy tökélyes tisztaságban s határozottságban jelen meg rajta. Ekkor az érc-tábla tétetik a homályos üveg helyébe s felve-szi a kép béhatását. A fogamat kevés idő alatt meg van, s a réztáblát kivehetni. Ezen állapot-jában alig lehet észrevenni rajta a képet; ennek még egy második pára munkálatának kell kitétetni, hogy megjelenjen s valósággal létre jőjön. Ímé különös és váratlan dolog, ezen éltet a kéneső gőze adja meg neki. És mivel már ezen jelenségben mindennek titoktelnek kell lenni, az érc-táblácska csak egy bizonyos szeglet alatt veheti fel jó móddal a kénesős gőzkörny béhatását. Bézárják tehát egy harmadik szelencébe, melynek fenekén egy kénesővel töltött kis edényke van. Ha a képtáblát függőlegesen felakasztva kell szemlélneni, mint szokták a rézmetszeteken falra függeszteni, mintegy negyvenöt foknyi szegletben helyezve fogatják fel a kéneső gőzt, ha ellenben, szeszélyességéből ezen szeglet alatt kívánná valaki a képet szem-léltetni, fekvőlegesen teszi a gőz felibe. Ne feledjük megmondani, hogy a kénesőt Reaumur szerint 60 foknyi melegséggel kell páráltatni.

Ezen három műtétel, ezen három nemű csaknem olly csudateli költetés után, millyen a tojás kikötetése, melyből az élő csirkének kell kibújni, a mysterium végre van hajtvá; nincs már egyéb hátra, mint a keresztelés egy nemén vinni át ezen emberteremtette új lényt, midőn azt kénszikagos vízbe (hyposulfite de saude) mártjuk. Ez az olvaszték, azt mondják, erősben dolgozik azon részekre, melyekre a fény nem hathatott; nem bántja ellenben a világos ré-szeket, megfordítva van a dolog a kéneső gőzzel, mely kirekesztőleg a fénysugároktól éretett pontokba ragaszkodott; úgy, hogy talán azt vélhetnők, hogy a világos részek kéneső és ezüst amalgamából, az árnyékok pedig kénes ezüstből állanak, mely utóbbi a kénesszikag rová-sára alakult. Ezen magyarázatot adva csalódás veszélyére nagyon kiteszszük, de könnyen vi-gaszthatjuk is magunkat; mert minden hozzávetésnek széles mező nyitva. Arago úrnak a maga és a kérdést megvizsgált legtudósabb vegytanárok nevében tett formaszertinti kijelen-tése után; ez a jelentés nem kevesebb, mint teljes vallomás, hogy a physika, vegy-és láttan öszvevett tudományai elégtelenek bár mi kevéssé okozatos és megnyugtató teoriáját adni ezen olly kényes, mint szövevényes jelenségeknek.

Ama jórendileg ördögös műtételekből eredő kép még egy utósó mosáson megy át, lejár-tatott vízben, hogy megkapja azon állandóságát, miszerint a világosságra kitétetve, legkisebb változást se szenvedjen.

Ezen világos és érdekes előadás után, melyet tehetségünk szerint másodítni igyekszünk, Arago úr, azt a kérdést teszi: minő tökélyesüléseket vehetne még fel a láttan ezen szép ha-szonvétele?

Szó vala a képeknek nem csak állandósításáról, hanem természeti színeik másításáról is. [...]

Aztán, lehető volna-e arcképeket csinálni ezen módszerrel?

Arago úr nem fél ezen kérdés igenlő megfejtését két felülmúlhatlanak látszó akadály dacára is, elállítani. Egy felől igaz, hogy a mozdulatlanság ezen műtétel sikerülésének nélkülözhetlen feltétele és másodsor ezen mozdulatlanságot azon élénk világosság behatása alatt, melynek az arcot ki kell tenni, s a mely ellentálatlanul szemhunyorításra izgat, megtartani lehetlen; de Daguerre úr megbizonyosodott, hogy egy kék üveg közbetétele semmikép sem gátolja a fény hatását az elkészített táblára, és ez a kék üveg eléggé megóvja a szemet a fény sugárok alkalmatlanságától; mi a főt illeti, azt könnyű körülkerítő s gyámolító készületnél fogva egy másodpercig állandó helyzetben tartani.

Sajnáljuk, hogy ezen kérdés megfejtése nem adatott tettel, mely illy esetben mindig bizonyosabb, mint az okoskodás.

Egy más, és véleményünk szerint pontosabb tökélyesítés, minek sikerülése óhajtható, abban állana, ha a kép a súrlódástól bántatlanná tétessék, a Daguerreotype-pel teremtett képek, anyagja ugyan is oly kevéssé szilárd, oly könnyeden van az ércz felszínére szállva, hogy a legkisebb dörzsölés elveszi mint egy pastelrajzot, vagy lepkeszárnyról a port; ezen képleteket tehát csupán gondosan üveggel fedve lehet eltartani; innen, természetesen szembezőkö alkalmatlanság származik a Daguerrotype utazásbeli használatában; de azt véljük, hogy ezen tökélyesítés olyan, melyre újabb próbát akár némi gyantár akár más mód segítségével eljutni hagyandanak. [...]⁵¹

A szerző az utóiratban továbbírta a tudósítást, mert a *Journal des Débats*-ban egy újabb cikk jelent meg, melyben leírták, hogy a munkálatok annyira szövevényesek, hogy az Akadémián elhangzott egyszerű kijelentések alapján nem nagyon lehet megismételni az eljárást. Pedig az elhangzottak után mindenki képesnek érezte magát rá. A cikk szerzője, Donné mindezek miatt maga kipróbálta, a titoknok által adott utasítást pontosan követve, a kísérletet. Ehhez meg kellett vásárolnia egy készüléket Charles Chevalier optikusnál, akinek az útmutatása alapján a harmadik napon már saját maga is kiváló képeket készített.

„a setét kamránk fenekén festődő építményeknek oly képét másítám, mely nem mondom, hogy kielégítő, de csak nem oly tökélyes, a mint csak kívánhatni, sőt versenyezhet az azon nemű látmányokkal, melyeket Daguerre úrnál, magánál bámultam.

Semmi aprólékos részlet nem hiányzik képletemen, s a lencseiüveg egy rakás microscopiumi tárgyat fedeztete fel benne, melyet pusztá szem hiában keresne, azon éppenséggel, s finomsággal, azon bámulatos árnyékolattal, rajzoltakat, melyet a legügyesb kéz hasztalan próbálna ismételni vagy utánazni; hatalma és elsősége azon csuda mívésznek, melyet Daguerre úr akarátja alá hajtani s parancsai szerint munkáltatni tuda, elannyira bélyegezve valóának mívemen, hogy a legmerészebb képeletet is zavarba hozhatná; ez a teremtés, melyet egész ideali tökélyében egész igazságában kezeink közül kikelni látunk, esküszöm, egy nagyon élénk és nagyon új élvezet; [...]

Szükség-e még azután hozzá tennem, hogy az én meggyőződése mostantól fogva egészen meg van nyerve a Daguerre úr találmánya részére? Most sem hiszem ugyan, hogy akárki tapasztalás és ügyesség tanulás és gond nélkül kezelhesse a Dagerrotypeot s kivegye belőle azon csudákat, melyeket keblében rejteget, de legalább meg van mutatva, reám nézve, mint meg lesz kétségkívül minden emberre nézve, hogy ezen új szerszám megtartja a mit ígért, és hogy semmi ámitás, semmi csüggesztő akadály nem járand vele egy értelmes és jó akarátú ember kezében. Egyébiránt minden szerszámot használni kell tanulni. Dr. Donné Sándor.”⁵²

A fordító még egy további megjegyzést fűzött a francia tudós újabb cikkéhez, mely szerint a mechanikai és vegytani ismeretekben járatlan személy e „kényes” módszer munkálatainak

⁵¹ Nemzeti Társalkodó, 9. évf. (1839) II. félév 12. sz. szeptember 19. 89–93.

⁵² Nemzeti Társalkodó, 9. évf. (1839) II. félév 12. sz. szeptember 19. 89–93.

végrehajtására nem alkalmas. A nagyszerű tanulmány minden kérdést megemlít, melyek a *La description du Daguerotype* című írásban megjelentek.⁵³ (Ebben Jules Janin utalt arra a sok bizonytalansági tényezőre, amely döntően befolyásolta a kép alakulásának folyamatát.)

„Például, mennyi ideig kell e lemeznek a készülékben maradnia? Mely percben – mit mondok-, lsd. mely másodpercben, sőt negyed másodpercben fejeződik be a kitétel művelete? A napnak mennyi idő szükséges, hogy teljes erejével hasson a jódgőzzel lepett, egy milliomod millimétere rétegre? Tán csak Isten tudja ezt, rajta kívül esetleg Daguerre... Mikor tudhatjuk hát meg, vajon a jódhártya végleg engedett-e a fény parancsoló hatásának? A napnak mely órájában legkönnyebb működnünk? D, amint a sötétkamrájában műveleteit végzi. Maga Daguerre sem lehet azonban bizonyos, többszörös elővigyázás ellenére sem, délben? Vagy reggel, midőn a nap feljön? Este, mikor lenyugszik? Változtat-e az eredményen, ha más éghajlat alatt, nem Párizsban, hanem Amszterdamban, avagy a vidéki Chandernagorban eszközöljük a levételünk? Sejthetjük-e, az éghajlat ezernyi változása miként hat szüntelen a nap vegyi hatása ellen vagy érdekében? ... Ne kérdezzék Daguerre urat, mindez miért van vagy nincs így. Ő sem tudja. Kérdezzék az egész Tudományos Akadémiát, az Akadémia hallgat minderről... Valljuk meg, reményünkben csalatkoztunk. A derék párizsiak, kik a híradás előestéjén, azt remélvén, hogy jó üzletet csinálnak, megvásárolták a titkot, kijózanodva látják, hogy legalábbis az újabb fejleményekig, várniok kell e titok megértésére. Olyanok ők, mint az az ember, aki Stradivarit vásárol, s becsapva érzi magát, mert nem tud úgy játszani rajta, mint Paganini. Azt hitték, a pénzükért Daguerre-t látják majd, hogy művelete első kísérletre eredménnyel jár... A közönség igen egyszerű, könnyedén mozgatható, olcsó készüléket várt, s helyette bonyolult kísérletek, seregnyi apró részlet garmadája ütközött, s hosszadalmas munkát lelt ott, hol könnyed örömmre számított... A Daguerrotypia közkedvelt eszköz nem lesz még jó ideig, mivel nagy ügyességet és még nagyobb kiadást igényel. A teljes készülék nem kevesebb, mint 400 frankot ér, a lemezek ára 20-25 frank. 600 frankot fizetni 25 fényképért – feltételezve, hogy mind jól sikerül –, kicsit sokba jön... Új fejleményig tehát a Daguerrotypia csak bájos játékszer marad egynémely türelmes, ügyes ember kezében, kik hajlandók magukat ezen bonyolult, sajátos műveletek elsajátításának alávetni.... Az elv adott, a fényt kezes báránnyá szelidítették. Most már azon kell munkálkodni, hogy a készülék egyszerűbb, az eredmény tökélyesebb legyen.”⁵⁴

Janin sok kérdése mögött Daguerre és Arago „összeesküvést” sejtett, ezért Daguerre elment Janin lakására, és meghívta őt műtermébe. Szeptember 1-jén Janin beszámolt e látogatásról, a közvetlen tanulmányozás után elismerő szavakkal méltatta a képeket. Szeptember 7-én került sor az első nyilvános bemutatóra, ahol mintegy százhusz főnyi, művészekből, tudósokból, külföldi személyiségekből álló közönség figyelte Daguerre demonstrációját, és ami a legfontosabb, Susse és fivére kiadásában megjelent egy kis füzetecske ez alkalomra – állítólag Daguerre tudtán kívül –, amely részletezte a módszert.⁵⁵ Ez a füzet a dagerrotípia elterjedésének kulcsa, egy év alatt harminckilenc különféle kiadásban jelent meg, számos nyelvre lefordítva meghódította a világot.⁵⁶

A találmány leírása csak 1839 szeptemberében jutott el az Egyesült Államokba, de a híre már jóval előbb. A *New Yorker* című folyóirat ismertette Daguerre és Talbot találmányát is.⁵⁷ Ahogy terjedt a médium ismerete, úgy foglalkoztak vele és szerepével egyre többet, sőt

⁵³ Janin, Jules: *La description du Daguerrotype*. L' Artist 2e série t. 3. 1839. 277–283.

⁵⁴ Nemzeti Társalkodó, 9. évf. (1839) II. félév 12. sz. szeptember 19. 89–93.

⁵⁵ Historique et Description des procédés du Daguerrotype et du Diorame.

⁵⁶ Szilágyi Gábor: *Daguerre. A fényképezés felfedezésének története*. Budapest, 1987. 164.

⁵⁷ *New Discovery in the Fine Arts*. New-Yorker, 7:4. (13 April 1839) 49–51.

maguk a használók és a megrendelők is megírták véleményüket, közvetlen tapasztalataik alapján. Az erdélyi közönséget a Párizsban tartózkodó tudósító a szinte azonnali, gyors, újabb egyszerűsítésekről, módosításokról is tájékoztatta.⁵⁸ A *Vasárnapi Újság* pedig a nyilvános próbáról is beszámolt.

„Daguerre bánásmódjának egy új, javított módosításáról. Találmányának legszembevetőbb tökéletlensége volt a képek eltartása hosszabb ideig, minthogy olly könnyen kidörögöltek s csak üveg ráma alatt valának megóhatók, melly körülmény ezen találmány használhatóságát utazókra nézve kevesítette. Dumas az academicus legújabbban egy vizet talált fel, mellyben a színes érc lapok megmosatnak, melly a képet olly állandóvá teszi, hogy a papíros köré is tétethetik. Reménylik, hogy az így elkészített érclap az olajat is megszenvedí, mi által természetesen a kép állandósága biztosítva leendene. Rövid idő alatt az egész világot ellepik e festmények.“

„Párizsban sept. 7dikén Dágér nyilvános próbát mutatott, az utcán össze sereglett népnek az épületeknek és tárgyaknak ő általa feltalált bámulatos másolásában, mellynek mindenek szeme láttára készült eredményét, kézzől kézre, adván nagy örömmel és csudálkozással szemlélek. [...] Az ezen találmányhoz megkívántató szerszámot Löröbur⁵⁹ erőművész 250 forintért készíti Párizsban. [...]”⁶⁰

1839. október 24-én a legnépszerűbb periodikánkban, a *Honművészen* már az újabb javítások és a továbbra is tartó kísérletezések tényét összegezték, mely számunkra azért is fontos, mert Donné kimagasló eredményeire utal. A cikkben nem említik a keresztnévét, de ekkor már a későbbi elemzők is természetesnek tekintik a vele való azonosítást.

„Beedzése és sokszorosítása a Daguerre-i fényképeknek. Alig bocsátá közre titkát Daguerre, alig kezd találmánya szétterjedni, már egy új, s jövőben múlhatlanul tökélyesbítendő találmányra vezetett, melly ha nem lenne is mindenben olly fontos, mint amaz, a fényképek becsét még is végtelenre emelendi. Donné úr, physikus, ki Daguerre bánásmódjának közrebocsátása óta szünetlen e nevezetes műtétel elméletével foglalatoskodott, múlt hetekben próbák előmutatása által meggyőzé a tudományok akadémiáját annak valóságáról, miképp a daguerre-i fényképek csiszolt rézlemezbe edzhetők, s mint a réz- vagy tán inkább kőnyomatok, sokszorosíthatók.[...]”⁶¹

Feltétlenül meg kell említenünk Paul Baumgärtner: *Das Geheimnis...* című könyvét, mely 1839-ben német nyelven először összegezte a felfedezéseket, egyaránt leírta Daguerre és Talbot találmányát is.⁶² E kötetből az Országos Széchényi Könyvtár állományában is található egy példány, ami arra utal, hogy művészeink, iparosaink jól ismerték. Szenczáción számba megy az a különös festmény, amelyen ennek a könyvnek a múltba való áttétele játszódtott le. Szokásban volt, hogy szemet becsapó felületeket, ajtókat és ablakokat festettek a művészek a 16. századtól kezdve, ezeket *tromple l'oeil* (szemet becsapó) képeknek nevezzük. Arra szakosodtak, hogy kifigurázzák a látást. A festőművészek tudásának bizonyítására, a szemlélők meghökkentésére szolgált ez a műfaj a maga kissé gúnyos, játékos előadásában. Számos alkalommal a csendéleti műfajban a megszokott tárgyakból emeltek ki néhányat. Az

⁵⁸ Erdélyi Híradó, 1839. II. félév 23. sz. szeptember 16. 92.

⁵⁹ Daguerre és Lerebour nevét az újság a kiejtés szerint írta le.

⁶⁰ Vasárnapi Újság, 6. évf. (1839) 283. sz. szeptember 29. 617–618. (Az újság évfolyamot nem jelöl.)

⁶¹ Honművész, 7. évf. (1839) 85. sz. október 24. 674–676.

⁶² Baumgärtner, Paul: *Das Geheimnis der Daguerreotypie, oder Gekunst: Lichtbilder durch die camera obscura zu erzeugen. Mit einer Anweisung zur Bereitung de Photogenischen Papieres nach Talbot und Daguerre.* Leipzig, 1839.

egyik ilyen festményen⁶³ egy művész üzenőtablója áll, a sok egymásra rakódott korábbi vázlat, tanulmány, levél után a legfrissebb olvasmány, középen felül kinyitva már megérkezett. Ez volt Paul Baumgärtner emített kötete, mely a több százados hagyomány által használt csendéleti formában azonnal régiséggé vált. Ha rápillantunk e képre, nem feltételezzük, hogy a középpontban egy 1839-ban kiadott, friss mű áll. Csak akkor tudatosul mindez bennünk, ha alaposan ismerjük a fotótörténeti szakirodalmat.

Magyarországon 1839 végén már árusították Daguerre könyvének németre fordított kiadványát. A *Der Spiegel* budai újság (1828–1852) mellékleteként megjelenő *Pesther Handlungszeitung*ban Konrad Adolf Hartleben pesti könyvkereskedő hirdetést jelentetett meg.⁶⁴ Eszerint egy Stuttgartban megjelent füzetet lehetett nála megvásárolni, amely hat táblával magyarázta és illusztrálta Daguerre nevezetes felfedezését.⁶⁵ A kiadványt franciából fordította „egy német fizikus”, akinek a nevét nem tudjuk.⁶⁶

Mint a bevezetőben jeleztem, e mostani tanulmány csak az első év (1839) adatait veszi számba. Jelentős adatbázis áll még rendelkezésünkre, melyek egy évtizedes kutatómunka nyomán gyűltek össze. Ebből az 1860-ig terjedő repertóriumából az 1840-es években a magyar újságokban fellelt ismertetőket, leírások megoszlása a következő:

1840	42 hír
1841	26 hír
1842	75 hír
1843	128 hír
1844	75 hír
1845	68 hír
1846	56 hír
1847	51 hír
1848	17 hír
1849	2 hír

Összesen 540 tétel ez, mely olyan nagy információs anyagot tartalmaz, hogy abból csak egy-egy tematikai részt kiemelve, néhány érdekes problémát értékelve lehet foglalkozni. A későbbiekben a képeket és az azokról szóló híreket majd együttesen kell elemezni. A mostani alapállásunk az volt, hogy ekkoriban az olvasók már olvashattak az új képről, de még csak igen kevesen láthatták azokat.

Összegezve

A képkészítés gyors terjedését szolgálta Noël Paymal Lerebours (1807–1873) francia optikus, amikor a maga szerkesztette készülékekkel szerelt fel művészeket és műkedvelőket, s ők útnak indultak Franciaországból először Olaszország, Spanyolország, Görögország és Egyiptom felé. Horace Vernet (1789–1863) festő Egyiptomba indult, és 1839. november 6-án Alexandriában a török pasát tanította a gép kezelésére. Ennek az utazásnak a regényes leírása a *Le*

⁶³ Magyar Nemzeti Galéria Fényképtárában található egy nagyméretű diaposzítív a képről, mely ismeretlen mester munkája, ismeretlen helyen.

⁶⁴ *Pesther Handlungszeitung*. Jg. 12. 1839. december 7. 387.

⁶⁵ *Daguerres ausführliche Beschreibung, seiner grossen Erfindung oder die Kunst, auf die beste Art die so höchst merkwürdigen Lichtbilder zu verfigen*. Stuttgart, 1830. (sic!) 108. (A dátum a hirdetés nyomdahiabája lehet.)

⁶⁶ *Daguerre'schen Lichtbilder auf Papier, Malertuch und Metallplatten durch Bedeutung oder durch die Camera obscura und das Sonnenmikroskop*. Quedlinburg, 1839. 2. kiadás

Salon 1840. áprilisi számában jelent meg, ezt vette át az *Athenaeum* 1840. október 8-án, *Daguerreotyp a háremben* címmel közölte az érdekes esszét. Vernet és mások dagerrotípiáit Lerebours 1842–1843-ban acélmetszetekbe áttéve jelentette meg száztizennégy lapon.⁶⁷

A dagerrotípiát találmányának bejelentésével új képkorszak vette kezdetét, hiszen átértékelődött az egész vizuális kultúra. Számosan vizsgálták már az új képek szerepét, jelentőségét, napjainkra a történészek, muzeológusok között is túlsúlyba került az új médiumot méltatók száma. A dagerrotípiák által létrehozott esztétikai érték főleg a tudományos jellegű műveknél kimagasló, a portrék esetében a miniatűrökkel, grafikákkal való hasonlóság állapítható meg.⁶⁸ Ezek a művek és olcsóbb válfajuk: az ambrotípiák az iparművészet és képzőművészet határmezsgyéjén helyezkednek el a pillanatnyi értékelések szerint.

Számos tanulmány született, amelyben hol művészetként, hol tudományként határozták meg az új műfajt és az új képeket, attól függően, hogy a szerzők milyen oldalról közelítettek. A találmánnyal való kísérletezés a tudomány talaján folyhatott, egyrészt annak tárgyi tökéletesítését szolgálta, másrészt az ábrázolás tudományos határait tágította a mikro- és makrofényképezés alkalmazásáig. Természetesen akadnak a mai értékelők között, akik az egész 19. századi fényképezetet elutasítják, és a művészi fényképezés kezdetét a 1900-as évek elejére teszik. Eszerint a fényképeknek a festményekhez való közvetlen kapcsolódása túl erős ebben az időszakban, így önálló műfajként még nem beszélhetünk róluk. Ez a megközelítés azonban, mely a „művészi fényképezés” szemszögéből értékeli a korszakokat, mára már teljesen túlhaladott. Az eddig megjelent fotótörténeti alapmunkák, tanulmányok viszont ekként tagolták a fellelhető, már múzeumban lévő anyagokat, ezért hatása napjainkban is óriási. Sokkal szűkebb térre szorult még az új szemlélet. A fényképezés egészét érintő teljes és radikális újragondolás ideje ugyan elméletileg elérkezett, de még nagy összegzésekben nem jelent meg, sem filozófiai szemléletű, sem egyszerűbb formában.

⁶⁷ *Excursions daguerriennes 1842–1843*. Paris, 1842–1843.

⁶⁸ Beke László: *Fényképezés és képzőművészet*. In: Szabó Júlia – Széphelyi György (szerk.): *Művészet Magyarországon 1830–1870*. Budapest, 1981. 156–163. MTA-MNG (Kiáll. kat.)